

Disputai dėl informacijos prieinamumo

Žurnalistų praktikos
ir informacijos laisvės
politika Baltijos šalyse

Dionizas Litvaitis
Dr. Halliki Harro-Loit
Anastasija Tetarenko-Supe
Karolis Vyšniauskas
Henry-Laur Allik

Disputai dėl informacijos prieinamumo

Žurnalistų praktikos ir informacijos laisvės politika Baltijos šalyse

Tyrimo santrauka ir politikos rekomendacijos

Dionizas Litvaitis
Dr. Halliki Harro-Loit
Anastasija Tetarenko-Supe
Karolis Vyšniauskas
Henry-Laur Allik

Pirmasis leidimas 2023
„Balticada Investigations Studio“
Vertimas į lietuvių kalbą

Pilna studija: www.disputesoveraccess.eu

DOI: doi.org/10.58009/aere-perennius0077

Leidėjas šiai studijai suteikia Creative Commons licenciją – Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). Šios licencijos sąlygos leidžia bet kam nemokamai kopijuoti, adaptuoti ir platinėti medžiagą bet kokiame formate, su sąlyga, kad bus aiškiai nurodyti teksto pakeitimai, „Balticada Investigations Studio“ nurodyta kaip teksto autorius ir pateikta aktyvi nuoroda į svetainę www.disputesoveraccess.eu.

2023 © Balticada Investigations Studio

Žurnalistų praktikos ir informacijos laisvės politika Baltijos šalyse tyrimą atliko „Balticada Investigations Studio“, bendradarbiaudama su organizacija „Reporteriai be sienų“.

„Balticada Investigations Studio“ yra nevyriausybinė, pelno nesiekianti organizacija, vykdanči tyrimų ir švietimo projektus, siekiančius permatyti miglotas, tačiau tikrovę konstruojančias dominuojančio žinojimo ribas.

„Reporteriai be sienų“ yra tarptautinė nevyriausybinė, ne pelno siekianti organizacija. Ji siekia užtikrinti kiekvieno žmogaus teisę gauti laisvą nuo suvaržymų ir patikimą informaciją, kovoja už žurnalistikos laisvę, pliuralizmą ir nepriklausomumą bei gina tuos, kurie įkūnija šias vertybes.

Studiją parėmė:

Turinys

1	Svarbiausios išvados	7
<hr/>		
2	Apie tyrimą	9
<hr/>		
3	Išvados / pastebėjimai apie informacijos prieinamumą ir žurnalistikos tvarumą	12
<hr/>		
4	Rekomendacijos / Regioniniai principai	17
	Rekomendacijos Lietuvai	21
	Rekomendacijos Latvijai	22
	Rekomendacijos Estijai	23
<hr/>		

Studijoje „Disputai dėl informacijos prieinamumo“ nagrinėjamas žurnalistų priėjimo prie informacijos mechanizmų efektyvumas Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. Studijos rėmuose atliktas tyrimas siekia pagrįsti poreikį atnaujinti įstatymus stiprinant žurnalistinės veiklos tvarumą Baltijos šalyse. Tyrime taikomi atvejų studijos ir lyginamosios analizės metodai. Empirinėje dalyje tyrėjai analizuoja ir kontekstualizuoja penkiolika disputų tarp žurnalistų ir valstybės tarnautojų dėl apribojimų renkant informaciją. Studijos išvadose atskleidžiama, kad priėjimo prie informacijos mechanizmai Baltijos šalyse skiriasi daugeliu aspektų. Aptariamos gerosios ir abejotinos praktikos, analizuojami iššūkiai, su kuriais susiduria žurnalistai ir valstybės tarnautojai. Paskutinė studijos dalis skirta rekomendacijoms. Joje – visam regionui bendri priėjimo prie informacijos mechanizmo tobulinimo principai ir atskirai kiekvienai šaliai skirti pasiūlymai, kaip užtikrinti informacijos laisvę ir nepasiduoti konfrontacijai vis atviresnėje ir vis labiau priešiškoje tarptautinėje informacinėje aplinkoje.

Priežiūros komitetas

Vita Anda Tērauda – Latvijos Respublikos Seimo Žmogaus teisių ir socialinių reikalų komiteto Žiniasklaidos politikos pakomitečio buvusi pirmininkė, Latvija

Vytautas Kernagis – Lietuvos Respublikos Seimo Kultūros komiteto narys, Lietuva

Dr. Andres Jõesaar – Estijos kultūros ministerijos patarėjas (žiniasklaidai), Estija

Prof. dr. Anda Rožukalne – Rygos Stradinio universiteto profesorė, visuomeninės žiniasklaidos ombudsmenė, Latvija

Dr. Ragne Kõuts-Klemm – Tartu universiteto Socialinių studijų instituto Tyrimų ir plėtos skyriaus vadovo pavaduotoja, žurnalistikos sociologijos docentė, Estija

Dr. Salla Nazarenko – Suomijos žurnalistų sąjungos tarptautinė ombudsmenė, Suomija

Viktoras Daukšas – Debunk.org vadovas, Lietuva

Nino Japarashvili – „Free Press Unlimited“ vyresnioji žinių ir kokybės pareigūnė, Nyderlandai

Rugilė Trumpytė – Įvairovės chartijos vadovė, atskaitomybės ekspertė, Lietuva

Natalija Bitiukova – IKEA teisininkė, duomenų apsaugos pareigūnė | CIPP/E, CIPM, FIP, Danija

Helle Tiikmaa – Estijos žurnalistų sąjungos valdybos pirmininkė, Estija

Dainius Radzevičius – Lietuvos žurnalistų sąjungos vadovas, Lietuva

Marius Dragomir – Žiniasklaidos ir žurnalistikos tyrimų instituto direktorius, Ispanija

Erik Halkjaer – „Reporteria i be senu“ Švedijos padalinio viceprezidentas, Švedija

Aurelija Rutkauskaitė – „Trinity Jurex“ partnerė, advokatė, patentinė patikėtinė, Lietuva

Tyrėjai ir redaktoriai

Projekto vadovas, tyrėjas ir vertėjas **Dionizas Litvaitis** – laisvai samdomas žurnalistas ir žiniasklaidos tyrėjas, Suomija / Lietuva

Tyrėja **prof. dr. Halliki Harro-Loit** – Tartu universiteto žurnalistikos profesorė, Estija

Tyrėjas **Karolis Vyšniauskas** – Nara.lt redaktorius, Lietuva

Tyrėja **Anastasija Tetarenko-Supe** – Nacionalinės informacijos agentūros LETA redaktorė, Latvija

Tyrėjas **Henry-Laur Allik** – laisvai samdomas žurnalistas, Estija

Prisidedanti tyrėja dr. **Mari-Liisa Parder** – Tartu universiteto mokslo darbuotoja, Estija

Mokslinė redaktorė **dr. Gintarė Pocė** – Vytauto Didžiojo universiteto tyrėja, Lietuva

Metodologijos konsultantė **dr. Klinta Ločmele** – Latvijos universiteto Pažangių socialinių ir politinių tyrimų instituto tyrėja, Latvija

Kalbos redaktorius **Richard Schofield** – laisvai samdomas redaktorius, Lietuva

Korektorius **Noah Brehmer** – Endash korektūros kooperatyvo vadovas, Lietuva

Kalbos redaktorė **Inga Kučinskienė** – laisvai samdoma kalbos redaktorė, Lietuva

Svarbiausios išvados

- Priėjimo prie informacijos mechanizmai Baltijos šalyse veikia skirtingai. Nors valstybės tarnautojai mini panašius iššūkius visose trijose tirtose valstybėse, kliūtys, su kuriomis susiduria žurnalistai norėdami gauti viešąją informaciją, skiriasi.
- Atliekant tyrimą nustatyta, kad, nepaisant panašaus kultūrinio, ekonominio ir geopolitinio konteksto, Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje mažą priėjimo prie informacijos mechanizmų efektyvumą lemia skirtingi veiksniai, konkrečiai: neformalus sprendimų priėmimas, neteisingas teisės aktų aiškinimas, duomenų privatumo prioritetizavimas, pasitikėjimo ir diskusijų stoka.
- Estijoje priėjimo prie informacijos mechanizmas yra efektyviausias. Tai lemia vienas formalus veiksnys – aiški informacijos laisvės pažeidimų apskundimo procedūra, kurią lengva suprasti ir naudoti. Atitinkamai mažiausiai efektyvus Lietuvos priėjimo prie informacijos mechanizmas yra sąlygotas nepatogaus skundų teikimo proceso.
- Penkiolikos disputų analizė parodė, kad informacijos valdytojai klaidingai interpretuoja savo pareigas atskleisti informaciją ir ydingai komunikuoja apie šias pareigas su žurnalistais visose trijose Baltijos šalyse. Informaciją teikiančios valstybės institucijos, nepriklausomos valstybinės agentūros, valstybės įmonės ir valstybės finansuojami privatūs fondai taiko tuos pačius teisės aktus, tačiau daro tai skirtingai. Keletas pavyzdžių: valstybinės organizacijos Latvijoje ir Estijoje dažnai absoliutina komercinių paslapčių apsaugą; tarnautojai Latvijoje nekritiškai vykdo saugumo tarnybų nurodymus; Lietuvos tarnautojai dažnai ignoruoja pagrindinius informacijos laisvės principus ir klaidingai interpretuoja informacijos teikimo procedūras.

- Lietuvoje žurnalistai turi daugiausiai išskirtinių teisių priėti prie viešosios informacijos, lyginant su eiliniaais piliečiais. Tačiau šios privilegijos nepadaro informacijos teikimo mechanizmo efektyvesnio. Priešingai – tyrime Lietuvos modelis įvardijamas kaip stipriausiai taisytinas, lyginant su kitomis Baltijos šalimis. Daugybės norminių išimčių ir daugialypio informacijos laisvės pažeidimų apskundimo derinys Lietuvoje sudaro sudėtingą taisyklių tinklą, kuris yra sunikiai suprantamas net patiems žurnalistams.

- Vertinant bendrą priėjimo prie informacijos mechanizmo veiksmingumą Baltijos šalyse atlikta empirinių duomenų analizė atskleidė, kad efektyvumą lemia ne profesinės privilegijos, o paprastos ir siaurai veiklos sričiai pritaikytos informacijos laisvės pažeidimų apskundimo procedūros.

- Išteklių ir kompetencijos trūkumas bei valstybės tarnautojų priešiškus nulemia žurnalistų nenorą ir negebėjimą ginčytis dėl atmetų prašymų suteikti viešąją informaciją. Todėl į ginčus leidžiasi labai nedaug Baltijos šalių žurnalistų – tik labiausiai patyrę ir ryžtingiausi.

- Kartais disputuose sukuriami teisiniai precedentai. Tačiau išlaidos ir rizikos, su kuriomis susiduria žurnalistai, siekdami ginčyti atmetus informacijos prašymus, dažniau veda į asmeninius nuostolius ir karjeros problemas, pavyzdžiui, tenka atlaikyti socialinį spaudimą ar konfliktą su vadovybe. Pasitaiko atvejų, kai žurnalistams netgi tenka priimti sprendimą keisti profesiją.

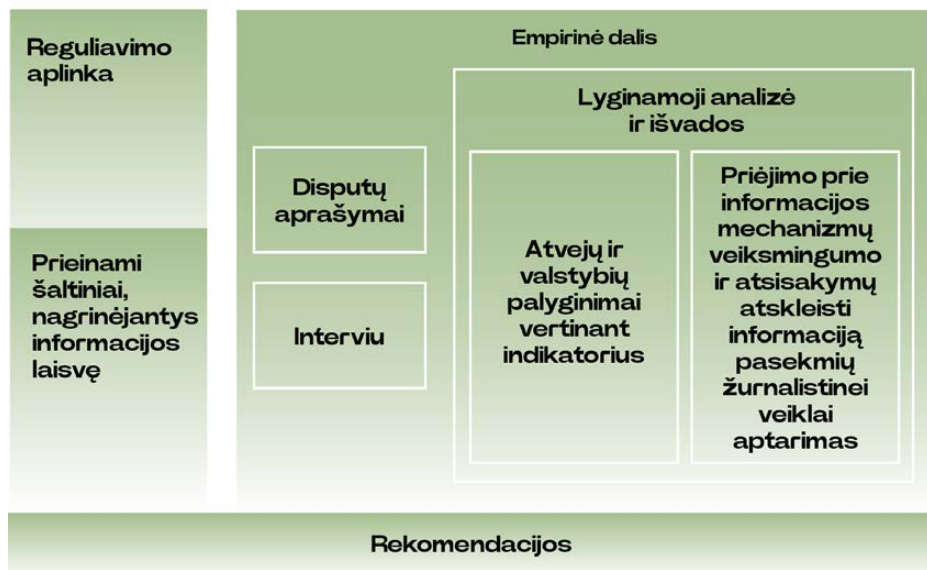
Apie tyrimą

Studijoje nagrinėjamas žurnalistų priėjimo prie informacijos mechanizmų veiksmingumas Baltijos šalyse ir pateikiamos rekomendacijos, kaip juos tobulinti. Tyrimo struktūra – lentelėje žemiau.

Lentelė Nr. 1. Tyrimo struktūra

Studija „Žurnalistų praktikos ir informacijos laisvės politika Baltijos šalyse“

Empirinėje tyrimo dalyje tyrėjai analizuoja ir kontekstualizuoja penkiolika pasirinktų žurnalistų ir valstybės tarnautojų disputų dėl trukdymo rinkti informaciją. Atvejai aprašyti remiantis atliktais interviu su disputų dalyviais, jų susirašinėjimu su reguliuojančiomis institucijomis ir viešai prieinamais šaltiniais. Šie disputai išvardyti žemiau pateiktoje lentelėje.

Lentelė Nr. 2. Tyrime minimi disputai ir jų trukmė (pabraukta, kai žurnalistai gavo arba iš dalies gavo informaciją)

Disputai ir jų trukmė / valstybė	Disputų atvejai					
	Trumpai	Truko iki 6 mėn.		Truko ilgiau nei 6 mėn.		
Estija	<u>5G laiškas</u>	Prekyba alkoholiu	<u>Saugomos rūšys</u>	Anglies neutralizavimas		<u>Medienos kainos</u>
Latvija		Sovietiniai paminklai	Žurnalistų profilis	Partijos finansai	<u>Paslėpta reklama</u>	<u>Mišky auditas</u>
Lietuva		Statybų leidimas	Tranzito sankcijos	<u>Covid-19 kostiumai</u>	Šeimos reikalai	Ištrintas įrašas

Disputų atvejus ir situacijas trijose šalyse tyrėjai lygina pasitelkdami devynis toliau išvardytus indikatorius: disputo trukmė, žurnalistų patirtis, institucinis ir aplinkos palaikymas, apskundimo procedūros paprastumas, viešas sprendimų priėmimo proceso pristatymas, disputo stadija, redakcijos dydis, disputo intensyvumas ir atomazga.

Atlikę lyginamąją analizę studijos autoriai aptaria du veiksnius, darančius įtaką socialinę misiją atliekančios žurnalistikos tvarumui: tai priėjimo prie informacijos mechanizmų veiksmingumas ir prašymų teikti informaciją atmetimo poveikis žurnalistinei veiklai. Šiuo atveju studijos indėlis į diskusiją apie žurnalistikos kokybę Baltijos šalyse yra detali analizė veiksnių, kurie veikia abi disputų puses ir mažina priėjimo prie viešosios informacijos mechanizmų produktyvumą. Šių kliūčių grafinis apibendrinimas pateiktas toliau lentelėje.

Tyrime aptariamas poveikis žurnalistinei veiklai iliustruojamas tikrų disputų pavyzdžiais.

Remdamasi atvejų analizės rezultatais ir bendradarbiaudama su Priežiūros komitetu*, tyrimo komanda sudaro rekomendacijų regionui ir siūlymų valstybės sąrašus. Šių rekomendacijų ir siūlymų, kaip tobulinti žurnalistų priėjimo prie informacijos mechanizmus, įgyvendinimas padėtų užtikrinti tvaresnę žurnalistiką Baltijos šalyse.

* Tyrimo Priežiūros komitetą sudaro dviejų tipų dalyviai: a) Baltijos šalių žiniasklaidos ekosistemos suinteresuotosios šalys ir b) ekspertai. Vienas asmuo taip pat gali atstovauti abiem tipams, tačiau visi buvo pakviesti dėl vienos iš šių funkcijų. Tarp suinteresuotųjų šalių yra žurnalistų organizacijų atstovų, valstybės institucijų atstovų ir politikų. Ekspertai atstovauja žiniasklaidos politikos, spaudos laisvės, duomenų privatumo ir informacijos saugumo sritims. Ir tie, ir kiti dalijosi savo teorinėmis ir praktinėmis žiniomis bei patarimais atliekant studiją.

Išvados / pastebėjimai apie informacijos prieinamumą ir žurnalistikos tvarumą

Baltijos šalys pasirinko skirtingus žiniasklaidos reguliavimo kelius, tačiau žinių rinkos dalyviai susiduria su panašiais iššūkiais: tai kova su Rusijos dezinformacijos atakomis, visuomeninių transliuotojų finansavimas, konkrečių ES duomenų privatumo aktų perkėlimas į vietos teisę ir skaitmenizacija. Studijoje žiniasklaidos ekosistemos būklė vertinama registruojant konkrečius tiriamųjų veiksmus siaurose spaudos laisvės ir teisės į informaciją veiklos srityse. Tyrėjai suregistravo žurnalistų ir valstybės tarnautojų praktikas ir atliko priėjimo prie informacijos mechanizmų veiksmingumo analizę, kuri parodė, kad situacija Baltijos valstybėse gan stipriai skiriasi.

Visose trijose Baltijos šalyse informacijos užklausų teikimo ir atsakymo į jas procedūros yra paprastos ir aiškios. Interviu su studijos informantais atskleidė, kad trijų valstybių tarnautojai susiduria su tomis pačiomis problemomis taikydami informacijos laisvės įstatymus* žurnalistų užklausoms nagrinėti, nors jų kontekstas skiriasi. Pavyzdžiui, tik viena iš trijų valstybių turi atskirą žiniasklaidos įstatymą, be to, visose šalyse galioja skirtingi užklausų nagrinėjimo terminai. Valstybės tarnautojai vardijo tokias problemas: negalėjimas reaguoti į skubias užklausas, prašymai rinkti duomenis iš kitų informacijos valdytojų ir kompetencijos stoka, kai reikia priimti sprendimus dėl duomenų apsaugos, komercinių paslapčių ar nacionalinio saugumo kirtimosi su viešuoju interesu.

Nors bendra disputų analizė atskleidė, kad žurnalistams trukdančios kliūtys visose trijose šalyse skiriasi, dauguma žurnalistų susidūrė su viena ir ta pačia problema: priėjimas prie informacijos užima per daug laiko. Tai patvirtino dauguma studijos informantų. Tačiau peržengus šią kliūtį, žurnalistų priėjimo prie informacijos kliūčių ruožai išsiskiria: Estijos žurnalistai patenka į „pilkasias

* Freedom of Information Acts - vertimas iš anglų kalbos.

zonas“, t. y. įstatymais neapibrėžtas situacijas, Latvijoje dažniausiai registruotas iššūkis – su saugumu susijusių informacijos ribojimų ginčijimas, o daugumą Lietuvos žurnalistų sustabdė procedūrinės manipuliacijos. Šiuos išskirtinumus galimai lemia skirtinga reguliavimo aplinka, tačiau gali formuoti ir tokie veiksniai kaip žurnalistų savivertė, reporterių ir redaktorių santykiai bei valstybės tarnautojų ir žiniasklaidos tarpusavio pasitikėjimas.

Tyrimas atskleidė, kad informacijos prieinamumo žurnalistams mechanizmai, tiksliau – jų neveiknumas, kelia susirūpinimą dviejose valstybėse – Latvijoje ir Lietuvoje. Nors čia žurnalistai turi daugiau formalių privilegijų nei Estijoje, tačiau tai nepagerina priėjimo prie informacijos. Lemtingas skirtumas tarp šalių bei mechanizmo veiksmingumo pagrindas yra atsisakymo atskleisti viešą informaciją apskundimo procedūra. Žurnalistai dėl atsisakymų gali skųstis bendra tvarka (t. y. taip pat, kaip ir visi piliečiai) visose trijose šalyse, tačiau skundus priima skirtingo pobūdžio institucijos, todėl tiek nagrinėjimo tvarka, tiek rezultatai iš esmės skiriasi. Tik Estijoje egzistuoja konkrečiai informacijos prieinamumo problemai pritaikyta apskundimo procedūra, ir dėl tokios tvarkos priėjimo prie informacijos mechanizmas čia yra veiksmingesnis.

Žurnalistų (ir kitų žurnalistinę veiklą vykdančių asmenų) darbą Latvijoje ir Lietuvoje apsunkina praktikoje neveiksmingos apskundimo reguliuojančioms institucijoms procedūros*, ir tai yra reikšminga problema. Latvijoje į procedūrą žiūrima kaip į formalumą, o Lietuvos atveju procedūra yra pernelyg paini – dėl šių priežasčių dalijimasis informacija negali vykti produktyviai ir taip eikvojami abiejų disputo šalių ištekliai. Interviu metu Latvijos ir Lietuvos žurnalistai patvirtino, kad šioje srityje pasitikėjimo verti ir pajėgūs spręsti ginčus yra tik teismai. Tyrimas aptaria disputo atvejį (**Covid-19 kostiumai**), kai Lietuvos žurnalistai praleido antrąjį apskundimo žingsnį – skundą reguliuojančiai institucijai. Latvijoje antrojo žingsnio praleisti neįmanoma. Tyrime minimame dispute Latvijoje (**Paslėpta reklama**) žurnalistai buvo priversti „pasinaudoti“ varginančia procedūra, nes neturėjo kito pasirinkimo.

Dažniausia painiava Estijoje kyla dėl „pilkyjų zonų“ – neapibrėžtumo įstatymuose, bendraujant su informacijos valdytojais, kurie yra ne valdžios institucijos, o valstybės kontroliuojamos įmonės. Šiuo atveju Estijos informacijos laisvės įstatymus įgyvendinanti institucija yra neveiksni, nes neturi įgaliojimų priimti nuosprendžio komercinių paslapčių srityje. Pavyzdžiui, disputas **Medienos kainos** atskleidė, kad valstybei priklausančios įmonės nėra įpareigotos dalytis viešąja informacija taip, kaip kitos valstybinės organizacijos Estijoje. Kita svarbi tyrimo išvada – visose Baltijos šalyse tik labai nedidelis skaičius patyrusių žurnalistų nori ir geba reguliariai dalyvauti disputuose. Didžioji da-

---

* Studijoje vadinama antrąja apskundimo faze (arba žingsniu) iš trijų galimų: viešo pareiškimo, apskundimo reguliuojančiai institucijai ir kreipimosi į teismą.

lis žurnalistų bendruomenės atsisakymus teikti informaciją ginčija labai retai. Tęsti ginčą iki atomazgos jiems yra pernelyg sudėtinga dėl įgūdžių, motyvacijos, laiko ar redakcijos palaikymo stokos, kitų veiksnių.

Bendra disputų atvejų analizė parodė, kad žurnalistai, dirbantys mažose redakcijose arba neturintys redakcijos ar darbinės aplinkos palaikymo, apskritai vengia naudotis apskundimo procedūra. Iš septynių disputų atvejų, kai žurnalistai turėjo reikšmingą redakcijos ar aplinkos palaikymą, visi septyni disputai pasiekė teismą. Nė vienas iš septynių disputų, kurie buvo įvertinti kaip turintys dalinį palaikymą, nepasiekė paskutinės apskundimo fazės – teismo, ir tik keturi iš jų pasiekė antrąją fazę – apskundimo reguliuojančiai institucijai žingsnį. Be to, iki teismo proceso nepriėjo nė vienas žurnalistas, dirbantis mažoje redakcijoje ar individualiai.

Priėjimo prie informacijos mechanizmai veikia, jei žurnalistai yra pasirengę įdėti daug pastangų. Kartais užtenka viešumo arba teismo grėsmės, kad informacija būtų atverta visuomenei. Tai kelia susirūpinimą, nes parodo, kad valstybės tarnautojai į žurnalistų darbą nežiūri rimtai. Per interviu šį faktą patvirtino informantai pasidaliję patirtimi, kad valstybės tarnautojai kartais atmeta užklausas ir tikisi, jog žurnalistai pasiduos, nes tiesiog pavargs.

Vis dažniau viešosios informacijos bandoma išsireikalauti sukeltiant visuomenės pasipiktinimą slaptumu. Žurnalistai paviešina tik patį slaptumo faktą, ir ši strategija kartais pasiteisina. Tačiau tokia veikla neturėtų būti laikoma veiksmingo mechanizmo dalimi. Demaskavimo ar gėdinimo metodai yra konfrontaciniai ir todėl – poliarizuojantys. Išimtiniais atvejais tokios priemonės gali suveikti, tačiau sukurti veiksmingesnį priėjimo prie informacijos mechanizmą tai nepadės. Žurnalistinės veiklos tvarumą reikėtų didinti mažinant demaskavimo atvejų skaičių ir sutelkiant dėmesį į veiksmingas dalijimosi informacija praktikas.

Tarp analizuotų disputų buvo atvejų (**Medienos kainos**), kai žurnalistai, išdrįsę ginčyti valstybės tarnautojų atsisakymą dalytis viešąja informacija, sukūrė informacijos prieinamumo normas pakeitusius precedentus.

Tokie atvejai yra svarbus priėjimo prie informacijos mechanizmo aspektas. Jie parodo, kad žurnalistai gali patys stiprinti savo veiklos tvarumą. Pavyzdžiui, **Saugomų rūšių** atveju žurnalistų atkaklumas atvedė iki aplinkosauginės informacijos teikimo žurnalistams praktikos Estijoje išaiškinimo. Buvo išaiškinta, kad institucijos neturi teisės slėpti jokios aplinkosauginės informacijos, ir dėl to žurnalistams dirbti tapo lengviau. Disputai **Paslėpta reklama** ir **Ištrintas įrašas** paveikė valstybės institucijų komunikavimo praktikas. Taigi, ginčydami atsisakymą pateikti informaciją, žurnalistai prisideda prie informacijos prieinamumo didinimo.

Tačiau žurnalistams tenka ne tik prisiimti atsakomybę už mechanizmo tobulinimą, bet ir galvoti apie išlaidas bei rizikas, susijusias su disputais. Du Lietuvos žurnalistai pasidalijo patirtimi, kuri yra gera tokių rizikų ir išlaidų iliustracija. Jie teigė, jog yra susipažinę su priėjimo prie informacijos procedūromis, tačiau retai kada jomis naudojasi, nes nebetiki, kad skundai duos rezultatų. Tokio atsiribojimo priežastis – nusivylimas priėjimo prie informacijos mechanizmu. Tarp tyrimui pasirinktų atvejų yra ir toks, kai po dispuoto informantas nusprendė visai pasitraukti iš žurnalistikos.

Apibendrinant reguliavimo aplinkos ir disputų analizę galima teigti, jog žurnalistų išskirtinumo įtvirtinimas nepagerins priėjimo prie informacijos mechanizmo. Su valstybės tarnautojais, kurie netinkamai atlieka savo darbą, konfrontuojantiems žurnalistams vis tiek reikės nepaprastai daug stiprybės. O ši stiprybė labai priklauso nuo veiksmų, nesusijusių su reguliavimu, pavyzdžiui, asmeninių savybių, tinkamo užnugario ir sąlygų žiniasklaidos rinkoje.

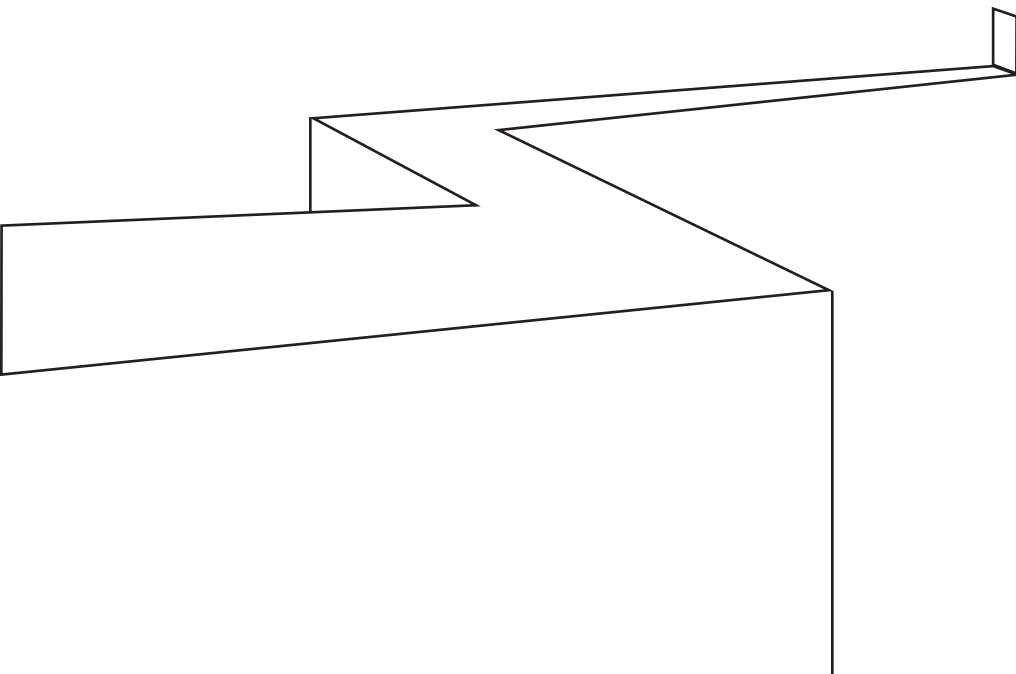
Empirinių duomenų analizė atskleidė šias sąsajas: kuo mažiau profesinių privilegijų, tuo mažiau painiavos, kuo mažiau painiavos, tuo mechanizmas veiksmingesnis. Taigi studija baigiama išvada, kad paprastesnės ir konkrečiai problemai pritaikytos nepagrįsto informacijos slėpimo apskundimo procedūros, o ne žurnalistų privilegijos sąlygoja mechanizmų veiksmingumą. Kuo veiksmingesnis mechanizmas, tuo visuomenės interesams atstovaujančios žurnalistikos iniciatyvos yra tvaresnės.

Vertinant informacijos laisvės įstatymų įgyvendinimą Baltijos šalyse, galima daryti išvadą, kad reikalingi įstatymai yra priimti ir galėtų būti sėkmingai taikomi atlikus kelis pakeitimus. Lietuvoje normos, reglamentuojančios žurnalistų teisę gauti informaciją, yra kruopščiai aprašytos, tačiau pernelyg optimistinės, kad būtų įgyvendintos praktikoje, kai kurios – netgi deklaratyvios ar neatitinkančios tikrovės. Latvijoje žurnalistai vadovaujasi priėjimo prie informacijos normomis, kurios griežtai apibrėžtos žiniasklaidai skirtame įstatyme, tačiau kai kurių straipsnių įgyvendinimas praktikoje kelia abejonių. Pavyzdžiui, viename straipsnyje teigiama, kad gali būti skiriama didelė bauda už trukdymą dirbti žurnalistams, tačiau nepateikiama jokių pavyzdžių, kaip galėtų atrodyti toks trukdymas. Ar už atsisakymą teikti žurnalistams viešąją informaciją galėtų būti skiriama 1000 eurų bauda? Estijoje informacijos laisvės įstatymų įgyvendinimo modelis akcentuoja visų piliečių lygybę ir, išskyrus vieną nedidelę išimtį, neišskiria žurnalistų iš kitų gyventojų. Tai gali būti gera kryptis arba ne, tačiau aišku viena: Estijos pavyzdys, kai sąvoka „žurnalistas“ yra apibrėžiama vertinant veiklą, o ne institucinę priklausomybę, turėtų tapti pagrindu, kuriuo grindžiami šiuolaikiniai valstybės tarnautojų ir naujienų žiniasklaidos santykiai ir kitose šalyse. Šiuo požiūriu Lietuva ir Latvija atsilieka nuo Estijos. Panašiai yra ir kitose siaurose srityse: informacijos laisvės įstatymai yra sudėtingiausi ir sunkiausiai pritaikomi

praktikoje Lietuvoje, šiek tiek mažiau – Latvijoje, tačiau Estijos atveju jie kur kas lengviau pritaikomi praktiškai, naudotis jais paprasčiau, todėl jie ir veikia efektyviau.

Visose trijose Baltijos šalyse diskusijos apie tai, kaip turėtų būti didinamas informacijos prieinamumas ir kokios taisyklės turėtų būti taikomos naujienų redakcijoms bei tiriamosios žurnalistikos atstovams – pagrindiniams žiniasklaidos ekosistemos dalyviams, – dar tik prasideda. Jos prasidėjo trijų šalių sostinėse, o mažesnėse savivaldybėse ar tarp regioninių naujienų žiniasklaidos profesionalų vis dar nevyksta. Tačiau pradžia teikia vilčių. Tikimės, kad studija paskatins tokias diskusijas ir prisidės prie ateities išvalgų.

Rekomendacijos / Regioniniai principai

Studijoje rekomenduojama spręsti toliau pateikiamas visam regionui aktualias problemas ir taip didinti priėjimo prie informacijos mechanizmų veiksmingumą Baltijos šalyse.

Problema: valstybės tarnautojams sunku pasitikėti žurnalistais, kurie prašo informacijos; žiniasklaidos įmonių vadovai nepalaiko žurnalistų užklausų, susijusių su informacijos laisve; žurnalistai nebendradarbiauja tiek, kiek galėtų

Žiniasklaidos vadovai ir savininkai turėtų atsižvelgti į tai, kad informacijos laisvės užklausa yra neatskiriama naujienų žiniasklaidos veiklos dalis, ir turėtų skatinti redaktorius tokias užklausas remti. Ši parama atkreiptų platesnės auditorijos dėmesį ir didintų verslo pelningumą. Kad tai taptų tikrove, žiniasklaidos priemonių vadovai ir savininkai turėtų skirti lėšų teisininkams, kurie padėtų žurnalistams ginčyti atsisakymus teikti informaciją.

Leidėjų asociacijos turėtų bendradarbiauti su žurnalistų organizacijomis ir inicijuoti visą žiniasklaidos sektorių apimančią diskusiją apie priėjimo prie informacijos mechanizmų efektyvumą. Pavyzdžiui, leidėjų asociacijos galėtų pasiūlyti motyvacines priemones, skatinančias jų narius, t. y. viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus, finansiškai remti savo darbuotojus, t. y. žurnalistus, kurie ginčija atsisakymą atskleisti informaciją.

Žurnalistai turėtų kreiptis į Baltijos šalių žurnalistų sąjungas ir prašyti jų kurti regioninę bendradarbiavimo platformą, rengti reguliarius susitikimus, ar vienytis į federaciją, siekiančią diskutuoti su žiniasklaidos savininkais apie informacijos laisvę ir susijusiais klausimais. Tokia platforma įgalintų dalijimąsi

profesine patirtimi ir padėtų perprasti priėjimo prie informacijos mechanizmus. Dalijimasis patirtimi taip pat įgalintų bendrus regioninius sprendimus dėl kovos su išorinėmis dezinformacijos atakomis, nukreiptomis prieš vietos žurnalistų bendruomenes. Tokios atakos, kai informacinio karo taikiniai pasirenkami Baltijos šalių pasiekimai spaudos laisvės srityje, yra svarbus veiksnys, didinantis vietinės žiniasklaidos ekosistemoje tvyrantį nepasitikėjimą.

Valstybė, žurnalistų organizacijos ir kitos nevyriausybinės organizacijos, kovojančios su dezinformacijos atakomis, turėtų parengti gaires, kaip tvarkytis su užklausomis, kurioms reikalingas verifikavimas. Tokios gairės turėtų apimti ne tik priemones (pavyzdžiui, žiniasklaidos atstovų tapatybės tikrinimo įrankius, kai abejonių kelia žurnalisto tapatybė ar motyvai), bet ir bendrą instrukciją, kaip skaidriai ir vienodai nagrinėti visus naujienų žiniasklaidos prašymus, kad nebūtų pažeista visuomenės teisė į informaciją.

Problema: valstybės tarnautojai kurpia nepagrįstas taisykles

Įstatymų leidėjai turėtų atnaujinti informacijos laisvės įstatymus ir aiškiai nurodyti skirtingus duomenų valdytojų tipus: valstybės arba iš dalies valstybinės įmonės, valstybės finansuojami privatūs fondai ir nepriklausomos agentūros. Jų pareigos dalytis informacija su žurnalistais turėtų būti aiškiai apibrėžtos. Skirtingi atvirumo reikalavimai turėtų būti aiškiai priskirti arba suvienodinti ir tokiu būdu panaikintos „pilkosios zonos“, dėl kurių kyla nesusipratimų.

Aktyvus duomenų atskleidimas turėtų būti privalomas visų tipų organizacijoms, susijusioms su valstybe, nepriklausomai nuo to, ar jos yra nacionalinio masto ar veikia miesto ribose. Estijos*, Latvijos** ir Lietuvos*** nacionalinėse atvirų duomenų platformose turėtų atsirasti visų institucijų dokumentų registru sąrašai. Vyriausybės turėtų skelbti vykdomų duomenų atvėrimo programų rezultatus. Metinės organizacijų, atsakingų už proaktyvų informacijos atskleidimą, veiklos ataskaitos turėtų apimti atvirų duomenų platformų veikimo rezultatų analizę. Pirminių šių platformų veiklos duomenų rinkiniai turėtų būti viešai skelbiami, taip suteikiant galimybę išorės veikėjams analizuoti atvirų duomenų panaudojamumą.

Valstybės institucijos ir jų komunikacijos padaliniai turėtų įtraukti viešosios informacijos teikimo procedūrų aprašus į savo įstatus ir aiškiai nurodyti, kad valstybės tarnautojai privalo atsakyti į žurnalistų užklausas tiksliai, atsakingai ir kuo greičiau, net jei nacionaliniai teisės aktai leidžia užtrukti ilgiau. Šie įstatatai ir trumpos gairės, apibūdinančios procedūras, turėtų būti prieinami ins-

* Estijos atvirų duomenų portalas <https://avaandmed.eesti.ee> (Prieiga 2023 05 16)

** Latvijos atviri duomenys <https://data.gov.lv/eng/about> (Prieiga 2023 05 16)

*** Lietuvos atviri duomenys <https://data.gov.lt/> (Prieiga 2023 05 16)

titucijų interneto svetainėse (pageidautina išskirtinai žiniasklaidos atstovams sukurtuose puslapiuose) kartu su valstybės tarnautojų, tiesiogiai atsakingų už sprendimus dėl informacijos teikimo arba neteikimo, vardais ir kontaktiniais duomenimis.

Valstybės įmonės ir kitos organizacijos, kurios yra vienaip ar kitaip susijusios su valstybe, privalo žinoti ir viešai skelbti, kuri dalis jų tvarkomos informacijos yra arba nėra komercinė paslaptis. Jos taip pat turėtų skelbti savo komunikacijos gaires, kaip ir visos valstybinės organizacijos. Šiose gairėse turėtų būti numatyta, kaip organizacijos elgiasi su informacijos užklausomis, kai susikerta viešieji ir verslo interesai.

Problema: atsisakymo teikti informaciją apskundimo procedūros neatitinka žurnalistų poreikių

Informacijos laisvės įstatymų taikymas yra daugialypis procesas, apimantis ne tik reguliavimo normas ir įgyvendinimo gaires, bet ir kontekstinius, kultūrinius ir ekonominius veiksnius, tokius kaip išsilavinimas, suinteresuotųjų pusių santykiai ir žiniasklaidos organizacijų pajėgumai. Siekiant, kad šis daugybės veiksnių veikiamas žurnalistų priėjimo prie informacijos mechanizmas veiktų produktyviai, reikalinga apeliacijos procedūra sutelkta į konkrečią užduotį – informacijos prieinamumą. Dabartinė situacija Estijoje, kai Duomenų apsaugos inspekcija turi specialius įgaliojimus priimti sprendimus dėl duomenų prieinamumo, yra geras pavyzdys, kaip veikia tokia procedūra. Tačiau idealiu atveju institucija, kuriai būtų suteikti įgaliojimai spręsti dėl informacijos prieinamumo, turėtų būti susitelkus išskirtinai į žiniasklaidos sektorių (kaip, pavyzdžiui, Žurnalistų etikos inspektoriatas Lietuvoje) ir nebūti atsakinga už visų piliečių užklausas, kaip Estijos Duomenų apsaugos inspekcija. Tokia žiniasklaidos srityje besispecializuojanti institucija taip pat galėtų užsiimti švietimu ir skelbti gaires, apibrėžiančias, kaip atskirti žurnalistinius ir privačius motyvus, kaip didinti sąmoningumą informacijos prieinamumo srityje ir kurti informacijos laisvės politiką.

Problema: valstybės tarnautojai teikia pirmenybę duomenų privatumui

Suinteresuoti žiniasklaidos sektoriaus dalyviai turėtų kartu svarstyti galimybę įvesti sankcijas, įskaitant finansines nuobaudas už informacijos laisvės normų nesilaikymą. Kol kas tokio mechanizmo Baltijos šalyse nėra, ir tai stipriai kontrastuoja su duomenų apsaugos praktikomis, kai reguliavimo institucijos turi įgaliojimus taikyti sankcijas – dideles pinigines baudas – už duomenų privatumo pažeidimus. Galimai, jei valstybės institucijai negresia jokios sankcijos už informacijos laisvės normų nepaisymą arba sankcijų tikimybė labai maža, tačiau yra didelė tikimybė, jog sankcijos bus pritaikytos dėl „klaidos“ taikant

Bendrajį duomenų apsaugos reglamentą, sprendimas neatskleisti informacijos gali būti paprasčiausios kaštų ir naudos analizės rezultatas.

Žiniasklaidos savininkai turėtų patys imtis skaidrumo praktikos. Kol kas padėtis žiniasklaidos skaidrumo srityje nėra adekvati, nes priverstinė savininkų deklaravimo tvarka veikia tik „iš reikalo“. Žiniasklaidos savininkai, vadovai ir vyriausieji redaktoriai yra vieši asmenys, jų sprendimai reikšmingai veikia visuomenę, todėl visi duomenys apie juos bei jų darbus turėtų būti reguliariai viešinami ir būti prieinami auditorijai įvairiais formatais. Apie žiniasklaidos priemonių savininkus ir vadovus turėtų būti diskutuojama žiniasklaidoje ir plačiai visuomenėje. Skaidrumo praktikos turėtų apimti daug daugiau nei savininkų deklaravimą. Slaptumas įmonėse, kuriose dirba užklausa dėl informacijos atskleidimo teikiantys žurnalistai, tikrai neskatina valstybės tarnautojų dalytis viešaisiais duomenimis. Studija rekomenduoja keisti požiūrį į dalijimąsi duomenimis apie save, jei naujienų kūrėjai nori, kad jų tyrimų veikėjai būtų skaidrūs. Pavyzdžiui, redakcijos, ypač užsiimančios tiriamąja žurnalistika, turėtų skelbti informaciją apie savo veiklą tokiuose projektuose kaip „Nepriklausomos žiniasklaidos katalogas Oasis“.

Problema: valstybės tarnautojų, žiniasklaidos vadovų ir žurnalistų švietimo apie informacijos laisvę iniciatyvų trūkumas

Valstybės tarnautojų įdarbinimą ir mokymus koordinuojančios institucijos (pvz., Valstybės tarnybos departamentas Lietuvoje) turėtų organizuoti informacijos laisvės kursus. Tokiuose mokymuose valstybės tarnautojai turėtų susipažinti ne tik su informacijos laisvės principais, bet ir su konkrečiais sprendimų priėmimo dėl žurnalistų užklausų atvejais, kai duomenų privatumo, verslo ar nacionalinio saugumo interesai susikerta su viešuoju interesu. Abipusio supratimo galėtų būti siekiama į šiuos mokymus kviečiant žurnalistus aptarti informacijos prieinamumo problemas su valstybės tarnautojais.

Institucijos, kurios yra įgaliotos priimti skundus dėl atsisakymo atskleisti informaciją, ir visos kitos su tokiais skundais susiduriančios institucijos turėtų pradėti rinkti duomenis apie gaunamus žurnalistų skundus ir jų nagrinėjimo rezultatus. Šie duomenys turėtų būti apibendrinami ir įtraukiami į metines ataskaitas. Kol kas tokių duomenų Baltijos šalyse nėra nei Estijoje, kur priimami skundai sprendžiant siaurą informacijos prieinamumo užduotį, nei Latvijos ir Lietuvos institucijose, priimančiose skundus bendra tvarka.

Vietos ministerijos, dalyvaujančios svarstant **Europos žiniasklaidos laisvės aktą**, kartu su žiniasklaidos sektoriaus atstovais turėtų diskutuoti, ar reikalingas Europos informacijos laisvės įstatymas ir kaip ministerijos galėtų prisidėti prie tokio įstatymo atsiradimo Europos mastu. Baltijos šalių užsienio reikalų minis-

terijos galėtų pasinaudoti proga ir inicijuoti diskusiją dėl bendrų informacijos laisvės principų įgyvendinimo su Šiaurės šalimis. Priėjimo prie informacijos mechanizmai galėtų būti suvienodinti su Šiaurės šalių regione veikiančiais mechanizmais, bendri informacijos laisvės principai galėtų būti plėtojami pasitelkus regioninio bendradarbiavimo formatus, pavyzdžiui Baltijos jūros valstybių tarybą.

Rekomendacijos Lietuvai

Lietuvos žiniasklaidos ekosistemos dalyviai turėtų apsispręsti, ar ir toliau išskirti žurnalistus įgyvendinant informacijos laisvės įstatymus, ar suvienodinti jų taikymą visiems. Galimi abu keliai. Renkantis pirmąjį kelią, reikėtų labai griežtai atskirti žurnalistinę veiklą nuo kitų su duomenų naudojimu ir publikavimu susijusių veiklų.

Pirmiausia įstatymų leidėjai turėtų atnaujinti žurnalistų sąvoką. Į apibrėžimą turėtų būti įtraukti visi asmenys, kurie užsiima žurnalistine veikla. Pavyzdžiui galėtų tapti Estijoje naudojamas apibrėžimas, kai žurnalistu laikomas asmuo, tvarkantis informaciją žurnalistiniais tikslais, arba Švedijos praktika, pagal kurią žurnalistais laikomi individai, įrodę, kad daugiau nei pusė pajamų gauna iš žurnalistinės veiklos. Žurnalistinės veiklos nustatymo praktika turėtų būti suderinta su Lietuvoje veikiančiu modeliu, kai **Asmens duomenų apsaugos įstatymo** priežiūrą dalijasi dvi institucijos.

Antra, Lietuvos įstatymų leidėjai turėtų permąstyti išskirtinę žurnalistų teisę gauti viešąją informaciją per vieną dieną. Galiojanti formuluotė yra netinkama ir kuria nesusipratimus. Jei Lietuvos žiniasklaidos politikos formuotojai primygtinai siekia, kad priėjimo prie informacijos mechanizmas ir toliau būtų grindžiamas žurnalistų išskirtinumo principu, terminas, per kurį valstybės tarnautojai turi atsakyti į žurnalistų užklausas, turėtų būti pratęstas bent iki trijų darbo dienų ir taip priartintas prie tikrovės. Siūlytina naudotis Estijos patirtimi, kai valstybės tarnautojų prašoma į užklausas atsakyti kuo greičiau, bet ne vėliau kaip per tam tikrą darbo dienų skaičių.

Lietuvos žiniasklaidos ekosistemos dalyviai turėtų pasirinkti vieną iš esamų institucijų, kuri priimtų skundus dėl atsisakymo atskleisti informaciją. Jei žiniasklaidos politikos formuotojai primygtinai siekia kurti informacijos laisvės režimą, grįstą žurnalistų išskirtinumu, jie galėtų svarstyti tam tikras žurnalistų privilegijas ir skundų dėl atsisakymo teikti informaciją lygmenyje. Tokiu atveju skundų priėmimo galėtų imtis Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba, tačiau organizacijai turėtų būti suteikti įgaliojimai taikyti sankcijas valstybės tarnautojams. Jei Lietuvos žiniasklaidos dalyviai nuspręstų atsisakyti žurnalistų išskirtinumo ir įvesti bendrą, visiems vienodą informacijos laisvės tvarką, išskirtine institucija, priimančia skundus dėl informacijos laisvės pažeidimų, galėtų tapti Administraci-

nių ginčų komisija. Tačiau tokiu atveju pateiktų skundų nagrinėjimas turėtų būti sutrumpintas nuo dvidešimties iki dešimties dienų ar dar trumpesnio termino.

Rekomendacijos Latvijai

Latvijos žiniasklaidos ekosistemos dalyviai turėtų diskutuoti apie įtraukų informacijos laisvės įstatymų įgyvendinimą, atsižvelgdami į pastaruoju metu kylančias saugumo problemas. Žiniasklaidos reguliavimo institucijos, įstatymų leidėjai, žurnalistų organizacijos ir žiniasklaidos savininkai turėtų sutarti dėl subalansuoto informacijos laisvės režimo, apsaugant nacionalinio saugumo interesus, tačiau išlaikant teisę į informaciją visiems žurnalistams, nepriklausomai nuo jų etninės priklausomybės ar veiklos regiono.

Šią problemą būtų galima spręsti apibrėžiant žurnalistų tapatybės tikrinimo, kai tapatybė ar motyvai yra abejotini, įrankius arba gaires. Jose turėtų būti nurodyta, kaip skaidriai ir vienodai, nepažeidžiant visuomenės teisės į informaciją, nagrinėti visų naujienų žiniasklaidos priemonių užklausas.

Ribotų dokumentų skaičiaus didinimas perkėlus sąvoką „tarnybinė informacija“ iš **Informacijos laisvės įstatymo** į **Valstybės paslapčių įstatymą**, kaip neseniai siūlė Latvijos įstatymų leidėjai, tik siaurina piliečių teises. Ir svarbiausia – nesprendžia saugumo problemų. Trumpai, kuo labiau ribojamas priėjimas prie informacijos, tuo mažiau atsparūs dezinformacijai tampa šalies piliečiai. Paskutinis siūlymas atsakomybę už sprendimą, ar riboto prieinamumo informacija gali būti išduota žurnalistams, priskirti institucijų vadovams tik sukels daugiau ginčų. Kadangi Latvijos priėjimo prie informacijos mechanizme nėra galimybės pateikti skundą reguliuojančiai institucijai, kai pasiekama vadina moji antroji disputo fazė, žurnalistams grės ilgai trunkantys teismo procesai kiekvieną kartą, kai institucijos vadovas nuspręs informacijos neatskleisti. Tai stipriai apsunkins žurnalistų priėjimą prie informacijos, todėl gali būti laikoma reikšmingu žurnalistų laisvių siaurinimu, o kartu ir nepriimtiniu visuomenės teisės į informaciją ribojimu.

Jei visos Latvijos žiniasklaidos sektoriaus suinteresuotosios šalys sutinka, kad tokie apribojimai reikalingi saugumui užtikrinti, turi būti įdiegtas gerai subalansuotas mechanizmas, kuriuo naudodamiesi žurnalistai galėtų susipažinti su riboto prieinamumo dokumentais.

Pirmiausia reikėtų iš naujo apgalvoti ir pertvarkyti atsisakymų atskleisti informaciją apskundimo procedūrą. Latvijoje galiojanti skundų teikimo tai pačiai institucijai tvarka netinka nedidelei šaliai, kur dauguma valstybės tarnautojų vienas kitą pažįsta. Būtų gerai, jei įstatymų leidėjai įsteigtų atskirą agentūrą, nagrinėjančią žurnalistų skundus dėl informacijos laisvės pažeidimų. Latvija

kaip šalis, kurioje informacijos laisvės aktus prižiūrinti institucija egzistuoja tik teoriškai (tik kaip abstraktus „aukštesnės institucijos“ institutas), galėtų būti puiki vieta kurti naujo tipo į informacijos prieinamumą orientuotą įstaigą – Visuomenės informavimo komisiją. Kita vertus, Latvijos žiniasklaidos sektorius jau dabar kenčia dėl funkcijas dubliuojančių įstaigų. Todėl skundų dėl informacijos neatskleidimo nagrinėjimo funkcija taip pat galėtų būti priskirta vienai iš jau veikiančių institucijų, pavyzdžiui, vienam iš ombudsmenų. Dabartinis modelis ypač neveiksmingas ir dėl ilgo, trisdešimties dienų nagrinėjimo termino. Jei Latvijos žiniasklaidos politikos formuotojai primygtinai siekia išlaikyti „aukštesnės institucijos“ principą informacijos laisvės srityje, turėtų bent jau būti sutrumpintas skundų nagrinėjimo terminas, kad priėjimo prie informacijos mechanizmas taptų veiksmingesnis.

Antra, įstatymų leidėjai turėtų atnaujinti „žurnalisto“ sąvoką. Į apibrėžimą turėtų būti įtraukti visi žurnalistinė veikla užsiimantys asmenys. Pavyzdžiu galėtų tapti Estijoje naudojamas apibrėžimas, kai žurnalistu laikomas asmuo, tvarkantis informaciją žurnalistiniais tikslais, arba Švedijos praktika, pagal kurią žurnalistais laikomi individai, įrodę, kad daugiau nei pusę pajamų gauna iš žurnalistinės veiklos.

Galiausiai įstatymų leidėjai turėtų tiksliai ir aiškiai apibrėžti naujiųjų žiniasklaidos statusą, įgyjamą registruojantis Visuomenės informavimo priemonių registre, bei su tuo susijusias žurnalistų ir bendrai žiniasklaidos srityje dirbančių subjektų teises bei pareigas.

Rekomendacijos Estijai

Įstatymų leidėjai į **Nesažiningos konkurencijos ribojimo ir komercinių paslapčių apsaugos įstatymą** turėtų įtraukti nuostatą, kad komercinių paslapčių apsauga negali būti svarbesnė už spaudos laisvę. Visiems valstybės valdomiems ar iš dalies kontroliuojamiems (taip pat ir privatiems) subjektams turi būti aišku, jog komercinės paslaptys negali būti absoliutinamos.

Jei Estijos žiniasklaidos suinteresuotosios šalys nori, kad informacijos laisvės režimas veiktų vienodai visiems visuomenės nariams ir nekiltų nesuspatingumų, reikėtų panaikinti įstatymuose likusias žiniasklaidos privilegijas, net jei jos nereikšmingos.

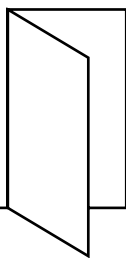
Būtų idealu, jei Estijos įstatymų leidėjai įsteigtų specialią agentūrą, nagrinėjančią žurnalistų skundus dėl informacijos laisvės pažeidimų. Jei žiniasklaidos ekosistemos dalyviai norėtų, kad informacijos prieinamumo priežiūra liktų Duomenų apsaugos inspekcijos žinioje, informacijos prieinamumo apsaugos funkcija turėtų tapti lygiaverte duomenų apsaugos funkcijai. Vieno langelio

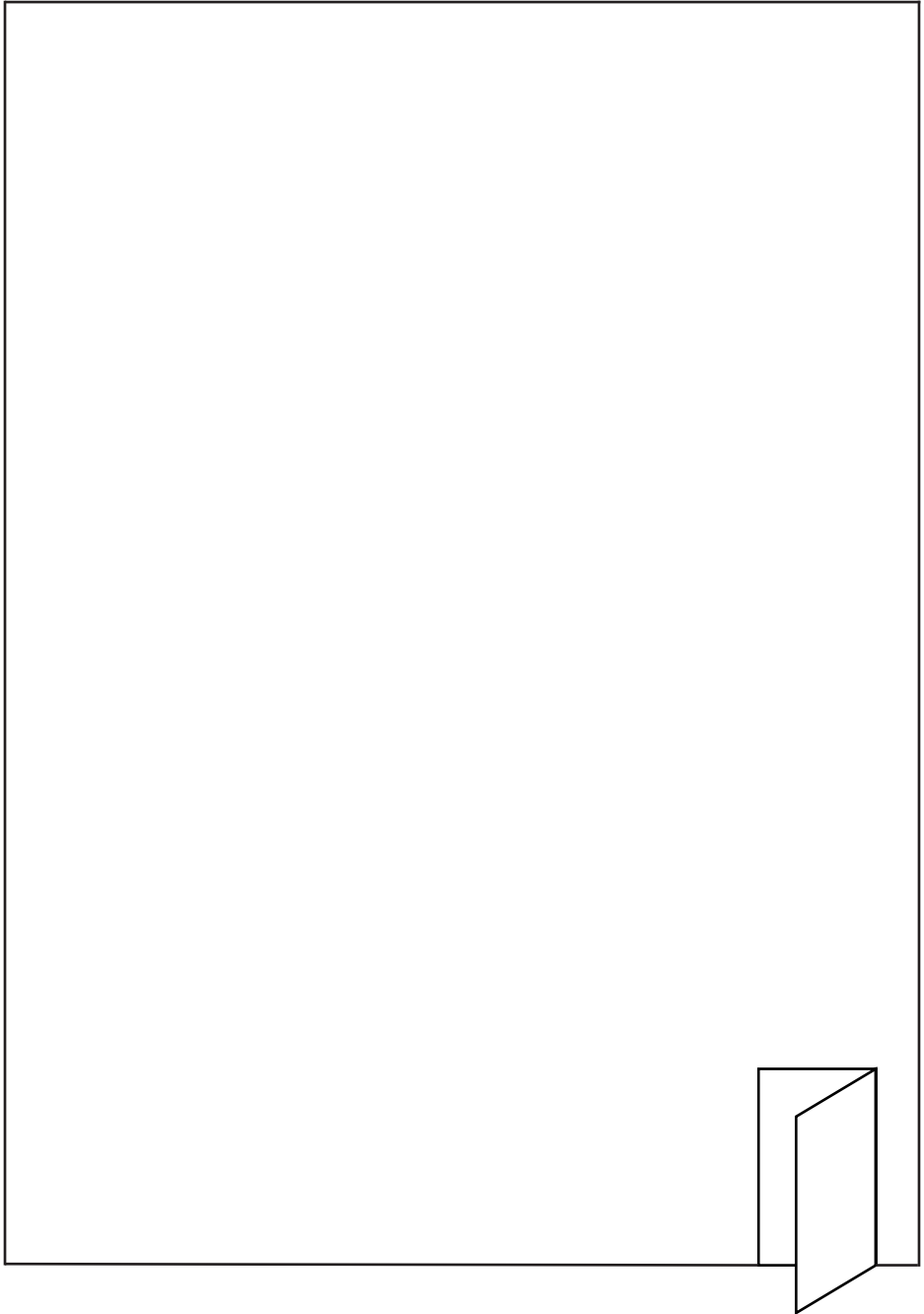
principas įgyvendinant informacijos užklausas yra žingsnis teisinga linkme, tačiau institucija taip pat galėtų vykdyti ir švietimo bei informavimo kampaniją, aiškinančią, kaip toks modelis veikia. Estijos įstatymų leidėjai tai pat turėtų svarstyti skundų dėl informacijos laisvės pažeidimų nagrinėjimo termino trūpinimą nuo trisdešimties iki dešimties ar dar mažiau dienų.

Siekiant, kad priėjimo prie informacijos mechanizmas išliktų veiksmingas intensyvėjant diskusijoms apie informacijos prieinamumą, Estija turėtų apvarstyti galimybę išplėsti Duomenų apsaugos inspekcijos jurisdikciją. Šiai organizacijai galėtų būti suteikti įgaliojimai prižiūrėti ir kitus teisės aktus, reglamentuojančius visuomenės teisę gauti informaciją. Institucijos interneto svetainėje turėtų būti nurodyta ne tik, kokius skundus ji gali priimti, bet ir būtų pateikta žurnalistams bei eiliniams piliečiams skirta instrukcija, kurioje nurodomi ginčijimo keliai, kai atsisakymas teikti informaciją grindžiamas komercinių paslapčių apsauga ar nacionaliniu saugumu.

Estijos žiniasklaidos įmonių asociacija turėtų bendradarbiauti su žurnalistų organizacijomis kaip su socialiniais partneriais bei įtraukti jų atstovus į Spaudos tarybą. Tokiu būdu leidėjų ir žurnalistų asociacijos galėtų susitarti dėl tolesnio žurnalistų priėjimo prie informacijos mechanizmo tobulinimo ir vieningai bendrauti su žiniasklaidos politikos formuotojais.

Užrašams

Disputai dėl informacijos prieinamumo
Žurnalistų praktikos ir informacijos laisvės politika Baltijos šalyse

Tyrimo santrauka ir politikos rekomendacijos
Vertimas į lietuvių kalbą

www.disputesoveraccess.eu
info@balticada.eu
[@balticada](https://www.instagram.com/balticada)

Viršelio dizainas ir maketavimas Išplėstinės aplinkybės, 2023

